

Раздел 2. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ВОСПИТАНИЯ И ДУХОВНОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

УДК 373.5-021.66:5

Сафонова И. Я.

МАТЕМАТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ФАКТОР ПІДГОТОВКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ЖИТТЯ

Анотація. У статті розглянуто визначення математичної компетентності, її сутність, обґрунтовано структуру та зміст. Розкрито компонентний склад цієї категорії з урахуванням напрямів навчальної діяльності та вікових особливостей старшокласників. Зазначено, що її формування в учнів передбачає значний інтелектуальний розвиток особистості, сформоване абстрактне мислення, здатність до самооцінки і саморефлексії, критичне ставлення до подій, ситуацій особистого й суспільного життя та уміння визначати власну позицію. Математична компетентність є однією з ключових «суперкомпетентностей», які необхідні дитині для повноцінного та всебічного розвитку.

Ключові слова: компетентність, компетенція, математична компетентність, ключова компетентність, предметна компетентність.

Сафонова И. Я.

МАТЕМАТИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК ФАКТОР ПОДГОТОВКИ СТАРШЕКЛАСНИКОВ К ЖИЗНИ

Аннотация. В статье рассмотрены определение математической компетентности, её сущность, обоснованы структура и содержание. Раскрыт компонентный состав этой категории с учётом направлений учебной деятельности и возрастных особенностей старшеклассников. Отмечено, что формирование математической компетентности у учащихся предусматривает значительное интеллектуальное развитие личности, сформированное абстрактное мышление, способность к самооценке и саморефлексии, критическое отношение к событиям, ситуациям личной и общественной жизни и умение определять собственную позицию. Математическая компетентность является одной из ключевых «суперкомпетентностей», которые необходимы ребёнку для полноценного и всестороннего развития.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, математическая компетентность, ключевая компетентность, предметная компетентность.

Safonova I. Y.

MATHEMATICAL COMPETENCE AS A FACTOR OF SUCCESSFUL PREPARATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS FOR LIFE

Annotation. The determination of concept «mathematical competence» as didactical category of high school students, its essence, structure, are considered in the article. The article defines the conception of this category through different ways of educational activities and due to age peculiarities of graduating students. It is marked that forming of this competence for students foresees intellectual development of personality; developed abstract thinking, capacity for a self-esteem and reflection, critical attitude toward events, situations of the personal and public life and ability to determine own position are formed. It is underlined that the formation of this competence of students involves creating clear and correct images, the development of spatial concepts as well as the development of spatial representations. It is marked that the skills of making images and measurements with great practical value, and intellectual development of a personality are gained. Different psychological characteristics such as motivation, independence, self-control, responsibility, confidence are necessary for full value and all-round development, too. The abstract thinking, ability to self-evaluation and self-reflection, critical attitude to the events, situations of personal and social life and ability to determine their own position are formed. It is pointed in what methods a senior pupil can purchase these competences, how to form them. Mathematical competence is one of the basic supercompetences that is necessary for full value and all-round development, for ability to work out problems, apply knowledge in non-standard situations.

Key words: competencies, competence, subject competence, key competence, mathematical competence.

Постановка проблеми. Завданням будь-якого загальноосвітнього навчального закладу є формування гармонійно розвиненої особистості, яка має високі моральні якості, вміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, здатна користуватися отриманими знаннями, застосовувати їх у різноманітних життєвих ситуаціях, беручи на себе відповідальність за певну діяльність. Вирішення цієї проблеми неможливе без вдосконалення математичної підготовки учнів, адже математика відіграє важливу роль у різних сферах життя. Без неї (з її розвиненим логічним і обчислювальним апаратом) був би неможливий прогрес у різних галузях людської діяльності.

У Державному стандарті базової і повної середньої освіти в освітній галузі «математика» зазначено, що основною метою навчання математики є опанування учнями системи математичних знань, навичок і умінь, необхідних у повсякденному житті та майбутній трудовій діяльності, достатніх для успішного оволодіння іншими освітніми галузями знань і забезпечення неперервної освіти: формування в учнів наукового світогляду, уявлень про ідеї і методи математики, її роль у пізнанні дійсності, інтелектуальний розвиток учнів. Тому для вчителів головним є не тільки дати учням певну кількість знань, умінь, навичок, але й сформувати в них математичну компетентність як складову життєвої компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз науково-методичної літератури дозволив встановити, що формування та розвиток ключових компетентностей розкриті в працях Н. М. Бібік, О. І. Локшиної, О. Л. Овчарук, О. І. Пометун, Л. І. Пращенко, С. А. Ракова, О. Я. Савченко, С. Е. Трубацова. Питанню вдосконалення та впровадження компетентнісного підходу в шкільну освіту присвячені праці В. М. Авдєєвої, О. В. Бондаревської, В. В. Краєвського, С. Є. Лебедева, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, Дж. Равена, І. В. Родигіної, Г. К. Селевка, А. І. Субетто, І. Є. Фрумїна, А. В. Хуторського. Теорію та практику формування предметної компетентності з математики розглядали С. А. Раков, Н. А. Тарасенкова, Н. Г. Ходирева. Теоретичні та практичні питання реалізації математичних компетентностей досліджувалися М. В. Зуєвою, А. В. Тихоненко, Ю. В. Трофименком та ін. Разом з тим питання змісту та структури математичної компетентності в дослідженнях і публікаціях висвітлено недостатньо.

Мета статті – означити сутність, структуру і зміст математичної компетентності як фактора підготовки старшокласників до життя.

Виклад основного матеріалу. Математична компетентність за О. В. Онопрієнко ґрунтується на осмисленні родових понять і їх істотних ознак. Ключовими поняттями, що формують уявлення про предмет розгляду, є «компетентія» і «компетентність» [1]. Ці поняття в педагогічній науці до цього часу не мають однозначного змісту й визначення.

Автор О. І. Пометун запропонувала наступні визначення цих категорій. «Компетентія – коло повноважень певної організації, установи або особи» [2, с. 64], «компетентність людини – це у певний спосіб структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і стосунків, які дають людині змогу визначати (ідентифікувати) і розв'язувати незалежно від ситуації проблеми, що є характерними для певної сфери діяльності» [3, с. 17]. У межах своєї компетенції особа може бути компетентною або некомпетентною в тих чи інших питаннях, тобто мати компетентність у певній сфері діяльності.

Ці поняття значно ширші за поняття «знання», «уміння», «навички» та включають

- спрямованість особистості: мотивацію, ціннісні орієнтації та ін.;
- здібності особистості: подолання стереотипів, критичність мислення, проникливість, гнучкість методу та ін.;
- характер особистості: вольові якості, темперамент, цілеспрямованість, самостійність та ін.

Таким чином, компетентність є результатом оволодіння учнем відповідною компетенцією, що містить його особистісне ставлення до неї та предмету діяльності [4].

Автори Л. О. Деніщева, Ю. А. Глазков, К. А. Краснянська розглядають математичну компетенцію як здатність структурувати дані (ситуацію), виділяти математичні відношення, створювати математичну модель ситуації, аналізувати та перетворювати її, інтерпретувати отримані результати. Сукупність компетенцій, наявність знань та досвіду, необхідних для ефективної діяльності в певній предметній галузі, називають компетентністю [5, с. 20].

Математична компетенція формується у процесі засвоєння учнями математики як предмету. Вони репрезентовані у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (в частинах «Зміст освіти» і «Державні вимоги до навчальних досягнень учнів»), а також конкретизовані у навчальних програмах (у графах таблиць «Зміст навчального матеріалу» і «Державні вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів») [1].

Виходячи з того, що математична компетентність відноситься до предметних компетенцій, А. В. Хуторській виділяє такі компоненти змісту освіти: об'єкти реальної дійсності, загальнокультурні знання про дійсність, яка вивчається, загальнонавчальні уміння й навички, способи діяльності [6].

Оволодіння учнями предметною математичною компетентністю складає основу формування математичної компетентності.

Дослідниця І. М. Зіненко розглядає математичну компетентність як якість особистості, яка поєднує в собі математичну грамотність та досвід самостійної математичної діяльності [4]. Вчений Г. К. Селевко називає її ключовою «суперкомпетентністю» і визначає як «уміння працювати з числом, числовою інформацією – володіння математичними уміннями» [7, с. 21].

Математичну компетентність С. А. Раков трактує як уміння бачити та застосовувати математику в реальному житті, розуміти зміст і метод математичного моделювання, уміння будувати математичну модель, досліджувати її методами математики, інтерпретувати отримані результати, оцінювати похибку обчислень [8, с. 15].

Головним завданням курсу математики старшої школи визначено досягнення практичної компетентності, що передбачає наступні вміння:

- будувати та досліджувати найпростіші математичні моделі реальних об'єктів, процесів і явищ, задач, пов'язаних із ними, за допомогою математичних об'єктів, відповідних математичних задач;
- оволодіти необхідною оперативною інформацією для розуміння постановки математичної задачі, її характеру й особливостей; уточнювати вихідні дані, мету задачі, знаходити необхідну додаткову інформацію, засоби розв'язання задачі; переформулювати задачу; розчленовувати задачі на складові, встановлювати зв'язки між ними, складати план розв'язання задачі; вибирати засоби розв'язання задачі, їх порівнювати й застосовувати оптимальні варіанти; перевіряти правильність розв'язання задачі; аналізувати та інтерпретувати отриманий результат, оцінювати його придатність із різних позицій; узагальнювати задачу, всебічно її розглядати; приймати рішення за результатами розв'язання задачі;
- володіти технікою обчислень, раціонально поєднуючи усні, письмові, інструментальні обчислення, зокрема наближені;
- проектувати й здійснювати алгоритмічну та евристичну діяльність на математичному матеріалі;

- працювати з формулами (розуміти змістове значення кожного елемента формули, знаходити їх числові значення при заданих значеннях змінних, виражати одну змінну через інші тощо);
- читати і будувати графіки функціональних залежностей, досліджувати їх властивості;
- класифікувати й конструювати геометричні фігури на площині у просторі, встановлювати їх властивості, зображати просторові фігури та їх елементи, виконувати побудови на зображеннях;
- вимірювати геометричні величини на площині й у просторі, які характеризують розміщення геометричних фігур (відстані, кути), знаходити кількісні характеристики фігур (площі та об'єми);
- оцінювати шанси настання тих чи інших подій, міру ризику при прийнятті того чи іншого рішення, вибирати оптимальне рішення, яке відповідає наповненню математичної компетентності випускника [9].

Компетентність має діяльнісний характер. В математичній діяльності учень не тільки освоює математику, але й розвиває свій творчий потенціал. Тільки в процесі особистісно значимої математичної діяльності накопичується досвід використання математичних знань та вмінь у певній ситуації, здійснюється перенесення відомих способів математичної діяльності в нові умови, усвідомлення цінності математики в навколишній дійсності. Як відмічає І. М. Зіненко, для успішного виконання математичної діяльності за В. А. Крутецьким необхідно наступне:

- активне відношення до предмету, схильність займатися ним, яка переходить на найвищому рівні в захопленість;
- риси характеру – насамперед працьовитість, організованість, самостійність, цілеспрямованість, наполегливість;
- наявність сприятливого психічного стану;
- певний фонд знань, вмінь та навичок в галузі математики; індивідуально-психологічні особливості в сенсорній та інтелектуальній сфері [4, с. 169].

Сфера навчальної діяльності учнів різноманітна. Вона стандартизована та збігається з їх віковими особливостями й особливостями навчальної діяльності.

Розглянемо основні напрями навчальної діяльності та вікові особливості старшокласників.

Зміст навчальної діяльності старшокласників складає розвиток самостійності, творчий підхід до розв'язання завдань, вміння аналізувати існуючі розв'язки, критично осмислювати їх та приймати власні рішення; виникають елементи

аналізу, дослідництва в контексті професійної направленості.

Учень вчиться самостійно здобувати наукові факти й оперувати ними, тобто узагальнювати й пояснювати їх. При цьому відбувається активне формування навчальних дій. Для цього віку характерна висока ступінь рефлексії, зміна погляду на себе «ззовні», усвідомлення можливості самовпливу та самоперетворення з урахуванням своїх потреб.

Змістовний розгляд поняття «математична компетентність» неможливий без визначення компонентного складу цієї категорії.

Тому ми розділяємо думку І. М. Зіненко, яка виділяє такі структурні компоненти математичної компетентності:

- мотиваційно-ціннісний (включає мотивацію та відношення (інтереси, цінності) до математичної діяльності); даний компонент характеризується системою орієнтацій старшокласника на розуміння й вільне оперування математичними знаннями та вміннями, на самостійний пошук необхідних знань, перенесення відомих способів математичної діяльності в нові, нестандартні ситуації, прояв активності судження, критичності мислення, гнучкості методу, прогнозування власної діяльності – розвиток творчого потенціалу особистості;
- когнітивний (містить систему уявлень учня, які характеризують глибину обізнаності в математичному знанні та математичній діяльності);
- операційно-технологічний (створює досвід самостійної математичної діяльності, який включає оволодіння загальними математичними вміннями);
- рефлексивний (характеризується пізнанням учня свого математичного потенціалу, прагненням розширити математичні здібності з метою осмислення власної значущості у вирішенні життєвих проблем засобами математики) [4, с. 171].

Вона вважає, що ці сфери математичної діяльності формуються ще на ранніх ступенях навчання, але їх інтеграція можлива в підлітковому віці, що зумовлено психологічними особливостями даної вікової групи [4].

Висновки. Оволодіння учнями зазначеними складовими компетенції у системі забезпечують формування у них математичної компетентності як цілісного особистісного утворення. Її структура, зміст сприяють розвитку у старшокласників інтелектуальних, дослідницьких та творчих умінь. Формування математичної компетентності в учнів старшої школи залучає їх до методів наукового пізнання, яке націлене на оволодіння прийомами мислення, а саме: індукції, дедукції,

аналізу, синтезу, аналогії, узагальнення, абстрагування, конкретизації. Вони використовуються в різних професіях, в повсякденному, соціальному та особистому житті. Таким чином, математична компетентність є необхідним підґрунтям усіх творчих професій, дає можливість людині орієнтуватися в навколишньому світі.

Подальшими напрямками дослідження може бути виявлення критеріїв та показників сформованості математичної компетентності, педагогічних умов, які забезпечують формування високого рівня математичної компетентності в учнів старшої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Онопрієнко О. В. Предметна математична компетентність як дидактична категорія [Електронний ресурс] / О. В. Онопрієнко. – Режим доступу : <http://uchni.com.ua/informatika/3755/index.html?page=5>.
2. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / [Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина, Л. І. Пращенко та інші] ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 64–70.
3. Пометун О. І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / [Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина, Л. І. Пращенко та ін.] ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 15–24.
4. Зіненко І. М. Визначення структури математичної компетентності учнів старшого шкільного віку / І. М. Зіненко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2009. – № 2. – С. 165–174.
5. Денищева Л. О. Проверка компетентности выпускников средней школы при оценке образовательных достижений по математике / Л. О. Денищева, Ю. А. Глазков, К. А. Краснянская // Математика в школе. – 2008. – № 6. – С. 19–30.
6. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций [Електронний ресурс] / А. В. Хуторской // ЭЙДОС : интернет-журнал. – 2005. – 12 декабря. – Режим доступу : <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>.
7. Селевко Г. Педагогические компетенции и компетентность / Герман Селевко // Сельская школа. – 2004. – № 3. – С. 29–32.
8. Раков С. А. Математична освіта : компетентнісний підхід з використанням ІКТ : монографія / С. А. Раков. – Харків : Факт, 2005. – 360 с.
9. Програма «Математика 5–12 кл.». Старша школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://refdb.ru/look/1143461.html>.

Чернишова М. В.

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ В США

Анотація. У статті розглядаються особливості сучасної американської сім'ї, аналізуються погляди американських учених щодо змін, які відбуваються у розвитку сімейних цінностей, і тенденції подальшого функціонування інституту сім'ї, а також особливості сімейного виховання в Сполучених Штатах Америки. Розглядаються теоретико-методологічні дослідження сім'ї та проблеми сімейного виховання, обґрунтовується проблема сімейного виховання в Сполучених Штатах Америки, позначено особливості забезпечення сімейних функцій виховання в Сполучених Штатах Америки. Аналіз наукових досягнень дає можливість визначити тенденції розвитку американської сім'ї за останні десятиліття.

Ключові слова: сім'я, особливості виховання, сімейні цінності, концепція, методи.

Чернышова М. В.

ОСОБЕННОСТИ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ В США

Аннотация. В статье рассматриваются особенности современной американской семьи, анализируются взгляды американских ученых в отношении изменений, которые происходят в развитии семейных ценностей, и тенденции дальнейшего функционирования семьи, а также особенности семейного воспитания в Соединенных Штатах Америки. Рассматриваются теоретико-методологические исследования семьи и проблемы семейного воспитания, обосновывается проблема семейного воспитания в США, обозначены особенности обеспечения основных семейных функций воспитания в США. Анализ научных достижений дает возможность обозначить тенденции развития американской семьи в последние десятилетия.

Ключевые слова: семья, особенности воспитания, семейные ценности, концепция, методы.

Chernyshova M. V.

PECULIARITIES OF FAMILY BRINGING-UP IN THE USA

Summary. In the article the structural peculiarities of modern American family are determined. Points of view of different American scientists about changes of developing of family values and tendencies of subsequent functioning of the institution of family are analyzed, as well as the peculiarities of family bringing-up in the United States of America, the theoretic-methodological researches of family and problems of family bringing-up are analyzed, the problem of family bringing-up in the United States of America is based.

The peculiarities of providing of main family functions of bringing-up in America are indicated and the analysis of scientific achievements gives the possibility to show the tendencies of the development of the family in the latest decades. The main purpose of family bringing-up is determined. The main goal is in preparation of the child to the life by means of training of his will, useful and necessary skills.

It is noted that the American practice, often used family child-rearing practices, where the choice and application of methods of parenting is based on a number of common conditions, namely the knowledge of the parents of their children, their positive and negative qualities (what they are interested to read, which orders are executed, which difficulties they experience, personal experience of parents, their authority, the nature of family relationships, the desire to educate by example, etc.).

Key words: family, peculiarities of family bringing-up, family values, conception, methods.

Постановка проблеми. Визначаючи умови успішного сімейного виховання, більшість дослідників серед основної з них називають склад сім'ї. Саме повна сім'я, де дітей виховує подружжя, вважається ідеальною структурною моделлю сім'ї.

Суперечливі думки висувуються з приводу переваг і недоліків родинного виховання, яке передбачає спільне проживання і відповідно виховний вплив на дітей не тільки батьків, а й інших членів родини – бабусь, дідусів, тіток та інших

членів родини. Родину часто називають великою або розширеною сім'єю.

Аналіз літератури. Визначення сім'ї та особливостей її функціонування стали предметом наукових розвідок американських дослідників Е. Берджерса, У. Біверса, Е. Ботта, М. Боуена, К. Девіса, М. Емлера, Дж. Кірпатрика, Д. Олсона, Т. Парсонса, П. Реймана та інших. Американські науковці обговорюють, як фемінізм може ефективно побороти ідеологічний водорозділ між традиційною і нетрадиційною сім'єю.

Мета статті – визначити особливості сучасної американської сім'ї та особливості сімейного виховання в США.

Виклад основного матеріалу. Інститут сім'ї пройшов у своєму розвитку низку етапів. Будучи невід'ємною складовою суспільства, держави з її державним устроєм, ідеологією, системою цінностей, сім'я, з одного боку, відтворювала в мініатюрі структуроутворюючі елементи держави, з іншого – зазнавала змін, що неминуче виявлялися в ході її історичного розвитку. У міру ускладнення життя соціумів розширювалися функції сім'ї.

Історична форма сім'ї зумовлюється соціально-економічними умовами життя суспільства і визначає функції сім'ї, їх призначення і зміст. Через свої функції сім'я пов'язана, з одного боку, з суспільством (суспільні функції), з іншого – з тими індивідами, які її складають (індивідуальні функції). Сім'я слугує задоволенню певних потреб, що точно підкреслено у визначенні М. Я. Соловйова: «Сім'я – це зосередження вкрай важливих людських потреб (у першу чергу, сексуальних, дітородних, господарсько-споживчих, емоційно-моральних, етичних, психологічних), які вона здатна задовольняти у вибіркового, сталому та повторюваному планах» [1, с. 157].

Під функціями сім'ї розуміємо історично та суспільно зумовлені способи вияву життєдіяльності та активності сім'ї та її членів [2].

В США практика сімейного виховання протягом історії розвитку відповідала вимогам суспільства та економічним і суспільно-історичним умовам існування інституту сім'ї, а також тим ідеям, концепціям, що поширювалися і визнавалися в досліджуваних суспільствах.

Визначимо особливості забезпечення основних сімейних функцій у США.

Одна з найважливіших функцій сім'ї – соціалізація, що включає також передачу підростаючому поколінню етнічних особливостей. Для такої багатоетнічної держави, якою є Сполучені Штати Америки, у зміні поколінь, у їх взаємовідносинах всередині сім'ї знаходиться один з головних вузлів етнічних процесів. У 1930–60 роках, у часи скорочення імміграції і пов'язаною з цим етнічною консолідацією нації, прискорила певна уніфікація сімейного устрою усіх етнічних елементів суспільства, пристосування його до загальноамериканських зразків, і цей процес відбувався перш за все через дітей іммігрантів. Вони набували більшої самостійності, як і відповідні когорти молоді сімей старожилів. 1930-ми роками деякі американські фахівці дають зміцнення особливій, позасімейній, молодіжній субкультури. Дослідник М. Мід надає великого значення у виникненні цієї субкультури

засобам масової інформації, що набула значного впливу у 20-х роках ХХ століття [3, с. 357]. Вплив американського середовища на іммігрантських нащадків явно брав гору над сімейними традиціями. На цій основі визрівали внутрішньосімейні конфлікти між поколіннями і навіть внутрішньоособистісні конфлікти у представників молодших поколінь.

На початку ХХ століття, як зазначають Томас і Знанецький, батьківська влада в іммігрантських сім'ях руйнується: «Діти набували справжньої або уявної зверхності над батьками внаслідок своєї більшої освіченості, кращого знайомства з американськими звичаями» [4, с. 1–2].

Будь-яка технологія виховання, включаючи виховання в сім'ї, має своїм ядром певний зміст, що є внутрішньою основою існування виховного процесу, його рушійною силою, джерелом розвитку. Аналіз сучасних наукових джерел показав, що залежно від усвідомлення кінцевої мети виховання пропонуються принаймні три підходи до розуміння змісту виховання. Якщо кінцевою метою виховання особистості визнається її гармонійний розвиток, різнобічна підготовка до повноцінного суспільного життя, що передбачає виконання ролей громадянина, трудівника, громадського діяча, сім'янина, товариша, то зміст виховання визначається як система знань, переконань, якостей і рис особистості, стійких навичок поведінки, якими мають оволодіти діти відповідно до поставлених цілей. Такий підхід окремі науковці визначають як традиційний, функціональний, його реалізація здійснюється у визначених ще за радянської доби напрямках виховання: моральному, правовому, патріотичному, трудовому, фізичному, розумовому, художньо-естетичному, екологічному, статевому, економічному [5–7].

Якщо мета виховання усвідомлюється як освоєння людиною базових основ культури, формування індивідуального стилю життя, виховання ставлення особистості до суспільства, природи, праці, себе, свого способу життя, свого здоров'я, то змістом виховання визнається гармонія культури знань, творчої дії, культури почуттів і спілкування [8]. За своєю структурою базова культура особистості має формуватися на двох рівнях: внутрішньому (духовна культура (ідеали, переконання, моральні принципи)) і зовнішньому (культура зовнішності, поведінки, спілкування тощо). Вона обов'язковим елементом повинна мати культуру життєвого самовизначення, що містить культуру ставлення до себе, до суспільства, до здорового способу життя, до талантів, до вільного часу. Однак автори такого підходу до визначення змісту виховання (його доцільно визначати як культурологічний) не

відмовляються від ідеї здійснювати процес виховання в традиційних напрямках – політичне, моральне, правове, економічне, фізичне, інтелектуальне, художнє, екологічне тощо виховання.

Американський спосіб життя, система цінностей, притаманна американському суспільству, визначають відповідні вимоги до виховання молодого покоління. Аналіз праць, присвячених дослідженню проблем виховання дітей у США, зокрема сімейного, дозволяє встановити його мету – «підготувати дитину до економічної самостійності й незалежності від батьків, навчити поважати релігію і довіряти офіційним особам, які управляють Америкою, бути лояльним до суспільного устрою і вміти «робити гроші» краще, ніж її наставники» [1, с. 149].

Більшість батьків хочуть, щоб їхні діти були успішнішими, ніж вони самі. Якщо батьки володіють, наприклад, скромним будинком на околиці міста, їм хочеться, щоб дитина могла дозволити собі двоповерховий будинок на березі озера [1, с. 149]. Отже, не можна не погодитись зі словами Е. Пауера про те, що американські педагоги включають у завдання і зміст сімейного виховання не тільки традиційний компонент – підготовку до життя, а й «поліпшення умов та якостей життя в суспільстві», «досягнення вищої, порівняно з батьками, особистої та соціальної ефективності» [9, с. 24].

Р. Дрейкурс наполягає на відмові від методу авторитарної вимоги-наказу. Натомість пропонує заохочувати дітей до добровільного і свідомого виконання своєї ролі в дотриманні порядку. Класифікація нових методів сімейного виховання, за Р. Дрейкурса, включає наступні методи.

1. Підтримка дитини. Схвалення і заохочення дитини є найважливішими методами сімейного виховання. Недостатність їх стає основною передумовою поганої поведінки дітей. Кожна дитина потребує постійного схвалення і заохочення. Вона не може зростати, розвиватися і набувати почуття належності без моральної підтримки оточуючих [10, с. 30].

2. Заміна покарання як домінуючої ідеї «корися мені» почуттям взаємної поваги та співробітництва. Для реалізації цієї вимоги Р. Дрейкурс пропонує створювати в сім'ї атмосферу взаємної уваги та поваги, навчати дитину бути самодостатньою і щасливою серед оточуючих людей, уникати ситуацій, пов'язаних з приниженням і образою дітей [10, с. 54].

3. Суворість. Але суворість без домінування і агресії. Суворість – це відмова батьків задовольняти надмірні вимоги дитини і підтримувати усі її забаганки. Якщо батьки приймають рішення про дотримання норм порядку, вони мають бути послідовними, не підпорядковуватися не-

слухняній дитині, при цьому не втрачати поваги і любові до дитини [10, с. 65–66].

4. Формування поваги до порядку. Діти мають сприймати порядок (наприклад, у помешканні) як складову персональної свободи.

5. Відмова від акцентування на помилках. Батьки досить швидко помічають погану поведінку дитини і одразу починають сварити її за це. У багатьох сімей домінуюча модель виховання базується на принципі, відповідно до якого діти мають бути доскональними, з гарними манерами і без будь-яких недоліків. Однак, зазначає Р. Дрейкурс, загострення уваги на помилках – це шлях у нікуди. І навпаки, якщо звертати увагу на досягнення дітей, гарну поведінку, висловлювати впевненість у їхній здатності, заохочувати їх, усілякі помилки виправляються самі собою.

6. Уникнення конфлікту. Будь-який конфлікт між батьками та дітьми має два плани, і якщо одна з конфліктуючих сторін відпаде, іншій не буде з ким продовжувати боротьбу [10, с. 112].

Дж. Уінделл у своїх працях проаналізував негативні методи сімейного виховання (науковці часто називають їх антиметадами). Такі методи, з одного боку, утруднюють особистісний розвиток дитини, а з іншого – призводять до формування в неї небажаних якостей. До таких методів належать фізична образа, примус, крик [11, с. 47].

В американському суспільстві переважає думка, що тілесні покарання віджили своє і є свідченням невисокого інтелектуального і морального рівня батьків, які до них вдаються. Отже, кращим способом пояснити дитині її помилки залишається бесіда, багато батьків випробовують велику кількість методів і прийомів для виховання щасливої дитини: від задоволення будь-якої примхи до залякування і покарання. Однією з відмінностей американської системи сімейного виховання є доволі байдуже ставлення батьків до інтелектуального розвитку дітей.

Висновки. В американській практиці, як доводить аналіз джерел, частіше використовуються власне сімейні методи виховання. Вибір і застосування методів батьківського виховання спирається на низку загальних умов: 1) знання батьками своїх дітей, їх позитивних і негативних якостей: що читають, чим цікавляться, які доручення виконують, які труднощі відчувають тощо; 2) особистий досвід батьків, їх авторитет, характер взаємин у сім'ї, бажання виховувати власним прикладом; 3) знання батьками методики використання тих чи інших методів виховання, схильність до окремих з них. Перспективою подальших досліджень є виховання молоді враховуючи американський досвід.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безлюдний О. І. Виховання дітей в американській та українській сім'ї : монографія / О. І. Безлюдний. – Умань : Жовтий О. О., 2012. – 358 с.
2. Чернишова М. В. Історія розвитку сімейних відносин в Україні та США / М. В. Чернишова // Вісник Інституту розвитку дитини. Випуск 31 : Серія «Філософія, педагогіка, психологія» : збірник наукових праць. – К. : Вид-во Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2014. – С. 113–117.
3. Мид М. Культура и мир детства / М. Мид. – М. : Прогресс, 1988. – 400 с.
4. Thomas W. J. The Polish Peasant in Europe and America / W. J. Thomas, F. Znaniecki. – N. Y., 1927. – Vol. 1–2.
5. Волкова Н. П. Педагогіка : навчальний посібник / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2001. – 220 с.
6. Кузьмінський А. І. Педагогіка родинного виховання / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2002. – 456 с.
7. Фіцула М. М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – [вид. 2-ге, випр., доповн.]. – К. : Академвидав, 2005. – 560 с.
8. Соловей М. І. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя : навчальний посібник / М. І. Соловей, В. В. Кудіна, Є. С. Спіцин. – [3-тє вид., доповн.]. – К. : Ленвіт, 2013. – 414 с.
9. Power E. J. Philosophy of Education / E. J. Power. – N. Y., 1982. – 190 p.
10. Дрейкурс Р. Счастливые дети : педагогический бестселлер / Р. Дрейкурс ; [пер. Л. Ткач]. – Винница : Континент-Прим, 2004. – 224 с.
11. Уинделл Дж. Дисциплина : 50 надежных способов воспитания детей / Дж. Уинделл ; [перевод с англ. О. Авиценна]. – М. : Юнити, 1996. – 157 с.

УДК 378.4.007.2+687

Шарипова Э. Р.

«ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА» КАК НАУЧНОЕ ПОНЯТИЕ

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос профессиональной культуры как общенаучного понятия. Проведен научно-теоретический анализ научных представлений о профессиональной культуре, который дает сущностное и содержательное раскрытие понятиям «культура», «профессионал», «профессионализм», «профессиональная компетенция» и устанавливает связь рассматриваемых понятий. Уточнено, что профессиональная культура не только оказывает значительное (если не решающее) влияние в профессиональной деятельности людей, но и необыкновенно сильно влияет на все стороны жизни общества. Автором предлагаются структурные компоненты содержания профессиональной культуры.

Ключевые слова: культура, профессионал, профессионализм, профессиональная компетенция, профессиональная культура.

Шаріпова Е. Р.

«ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА» ЯК НАУКОВЕ ПОНЯТТЯ

Анотація. У статті розглянуто питання професійної культури як загальнонаукового поняття. Проведено науково-теоретичний аналіз наукових уявлень про професійну культуру, який дає сутнісний і змістовний розкриття поняттям «культура», «професіонал», «професіоналізм», «професійна компетенція» і встановлює зв'язок розглянутих понять. Уточнено, що професійна культура не тільки значно (якщо не рішуче) впливає на професійну діяльність людини, але і дуже сильно впливає на всі сторони життя суспільства. Автором пропонуються структурні компоненти змісту професійної культури. Подальші дослідження полягають у пошуку шляхів формування професійної культури майбутніх фахівців в умовах вузівської підготовки.

Ключові слова: культура, професіонал, професіоналізм, професійна компетенція, професійна культура.

Sharipova E. R.

«PROFESSIONAL CULTURE» AS A SCIENTIFIC CONCEPT

Summary. Questions of professional culture traditionally occupied an important place in all historical periods. Today, research on vocational culture in every sphere of human activity is particularly relevant. It is caused by changes in the economy, the improvement of the occupational structure of society, the change of professional priorities and preferences. Profession and culture are closely and constantly interact with each other, and without the other cannot exist. The purpose of this paper is a theoretical analysis of scientific ideas about the content of the concept of «professional culture». The analysis of professional culture as a powerful factor of social and spiritual development of society and human understanding of its impact on all human ac-

tivities is done. In any activity its relationship with culture is essential. Professional culture, as a scientific concept contains categories such as «culture» and «professionalism». In turn, these categories are in close contact with the scientific category as «professional competence». Considering the component structure of professional culture, marked by the author, we see that it consists of several components. Professional culture, as an expression of permanence results generally focused on improving the person, the progressive development of culture, to improve the human community, to achieve a more harmonious relation between people. The analysis noted the special contribution of researchers in the development of professional culture. The prospect for future research is to find ways of formation of professional culture of the future specialists in the university training.

Key words: *culture, professional, professionalism, expertise, professional culture.*

Постановка проблемы. В разные исторические эпохи проблемы профессиональной культуры традиционно занимали важное место. Сегодня данный вопрос является особо актуальным в любой сфере человеческой деятельности. Это обуславливается изменениями в сфере экономики, совершенствованием профессиональной структуры общества, сменой профессиональных приоритетов и предпочтений, что предполагает значительный рост субъективных факторов профессионализма и объективных особенностей развития профессиональных явлений в трансформирующемся обществе.

«Культурным можно считать такого человека, который смог в совершенстве овладеть профессией, подчинить свою жизнь какому-либо общественно полезному делу и, в конечном счете, способствовать развитию общественного процесса. Профессия и культура тесно и постоянно между собой взаимодействуют и друг без друга существовать не могут. Профессия, соединяясь с общечеловеческой культурой, порождает такое социальное явление, которое называется «профессиональная культура» и охватывает собой как область трудовой деятельности человека, так и качество этой деятельности, что в результате составляет саму культуру как уникальный феномен всей человеческой истории, всего человеческого бытия» [1, с. 5].

Анализ понятия «профессиональная культура» в своей основе содержит осознание культуры как мощного социально духовного фактора развития общества и человека, осмысление ее влияния на все виды человеческой деятельности. В любой деятельности ее связь с культурой является сущностной.

Профессиональная культура как научное понятие объединяет в себе категории «культура» и «профессионализм». В свою очередь, названные категории тесно соприкасаются с такой научной категорией, как «профессиональная компетентность».

Следует отметить, что в научной литературе нет однозначного и четкого определения понятий «культура», «профессионализм», «профессиональная культура», «профессиональная ком-

петентность». Эти понятия не только имеют большое количество, зачастую, противоречивых значений, но и вошли в научный оборот значительно позже, чем сформировалось их понимание в истории социальной мысли. В связи с этим возникает вопрос: в каких терминах и понятиях описывать и передавать явления профессиональной культуры, которые возникли позднее, но для выражения которых, использовались другие термины.

Целью статьи является теоретический анализ научных представлений о содержании понятия «профессиональная культура».

Изложение основного материала. Понятие «культура» развивалось исторически. Сначала этот термин обозначал возделывание человеком земли. Со временем смысл термина расширился. Им стали обозначать процессы и результаты возделывания материалов природы в различных ремеслах, а далее и процессы воспитания и обучения человека. Впервые в таком расширенном смысле термин «культура» был применен в работе древнеримского оратора и философа Марка Тулия Цицерона «Тускуланские рукописи» (45 г. до н. э.). Понятие обыденного языка, обозначающее обработку почвы, Цицерон использовал в переносном смысле как возделывание человеческого ума в процессе обучения и воспитания.

Дальнейшее развитие понятия «культура» было связано с его распространением на все искусственно созданное, сотворенное человеком в противоположность естественному, природному. В этом значении термин был использован в трудах немецкого философа-просветителя и юриста С. Пуфендорфа [2].

Сегодня можно встретить разное трактование понятия «культура».

В современном украинском словаре *культура* обозначается как «(от лат. *cultiva* – возделывание, воспитание, образование, развитие, почитание) совокупность созданных человеком в ходе его деятельности и специфических для него жизненных форм, а также самый процесс их созидания и воспроизводства» [3, с. 268].

Толковый словарь украинского языка рассматривает культуру как степень совершенства,

достигнутый в овладении той или иной области знания или деятельности [4, с. 202].

Существует более 500 определений понятия «культура».

Говоря о культуре человека, мы оцениваем его поведение, нравственность, манеры, уровень образования, его профессионализм. В данном случае «культурное» поведение важно для нас с точки зрения действий и поведения человека по отношению к другим людям и оценивания его поведения другими людьми [5, с. 201].

Кроме того, накоплен значительный опыт научного объяснения не только феномена культуры, но и сущности культурной деятельности. Существенными в этом контексте являются исследования А. Арнольдова, В. Библера, П. Гуревич, Ю. Давидова, Б. Ерасова, Н. Иконниковой, М. Кагана, Е. Маркаряна, В. Межуева и др.

В настоящее время проблема исследования педагогической и психологической культуры достаточно широко представлена в психолого-педагогической литературе. Культуру общества и культуру человека изучали как отечественные, так и зарубежные исследователи: Д. Биндини, Ф. Боас, В. Губин, К. Доусон, В. Колмогорова, Л. Коган, Э. Маркарян, М. Махтер и Г. Лэндри, Дж. Мердок, Ю. Рождественский, Э. Сепир, Л. Уайт, М. Херсковиц, А. Шпак и др.

Обобщая исследования ученых, можно утверждать, что культура – это такой тип жизнедеятельности, который отличает человека от других видов живых существ, включающий в себя три основных направления, характеризующих взаимоотношения людей между собой, – когнитивная культура (культура интеллекта, мышления, разума), коммуникативная культура (культура отношений, толерантность), эмоциональная культура (культура чувств, эмоций, ощущений), а также направления, характеризующие отношение человека к миру – экологическая, производственная, исследовательская культура и т. п., что в своем интегрированном виде представляет собой культуру личности, свойственную человеку.

Следует отметить значительное возрастание роли профессионализма в жизни современного общества. Его качество становится одним из определяющих факторов развития государства и его граждан.

Профессионал – «мастер своего дела; человек, избравший работу в какой-либо области постоянным, основным своим занятием, обративший это занятие в профессию и обладающий необходимыми для этого занятия знаниями, пониманием дела и умениями» [6, с. 261].

Автор А. Маркова считает, что профессионалом можно считать человека, который овладел

нормами профессиональной деятельности, профессионального общения и осуществляет их на высоком уровне, добиваясь профессионального мастерства, соблюдая профессиональную этику, следуя профессиональным ценностным ориентациям; который изменяет и развивает свою личность и индивидуальность средствами профессии; который стремится внести творческий вклад в профессию, обогащая опыт профессии; который стремится и умеет вызвать интерес общества к результатам своей профессиональной деятельности, способствует повышению веса и престижа своей профессии в обществе, гибко учитывает новые запросы общества к профессии [7, с. 254].

Профессионализм рассматривается в исследовании А. Козыбая как многоуровневая, иерархически организованная система, состоящая из предметной, праксиологической и мыследеятельностной структур [8].

Рассматривая профессиональную культуру, необходимо учитывать также тот факт, что под влиянием новых тенденций изменяется и внутренняя структура профессионального мира. На место общепринятой иерархии приходят новые актуальные системы, центральное место в которых занимает компетенция. Немецкий исследователь и преподаватель В. Кербер, опираясь на позицию Р. Герцога, пишет: «Выученное устаревает в новой профессионально-трудовой сфере очень быстро. Предъявляются новые требования: речь идёт об обучении в течение всей жизни, которое должно сочетаться с творчеством, умением работать в команде и личной ответственностью. ...Всё это я хотел бы назвать очень обобщённо «жизненной компетенцией» человека...» [9, с. 8].

Исследованию профессиональной компетентности посвятили свои работы многие отечественные и зарубежные ученые (А. Андреев, Е. Генике, Р. Гурина, Л. Львов, В. Сластенин, Л. Тархан, М. Холстед, А. Хуторской, В. Яровой и др.), давая ей свое определение.

Наиболее полное обоснование профессиональной компетентности дает Л. Тархан. Профессиональная компетентность представляется ею как качественная характеристика степени овладения профессиональной деятельностью, обусловленной глубоким знанием свойств преобразуемых предметов труда, свободным владением средствами производства и обучения, способностью осуществлять сложные культуросообразные виды действий [10, с. 146].

Философско-мировоззренческие и общепедагогические принципы процесса формирования базовой и профессиональной культуры личности рассмотрены Е. Бондаревской, Ю. Галагузовой,

Н. Крыловой, И. Липской и др. Проблеме профессионального развития, формирования профессиональной культуры специалистов в период обучения в вузе посвящены исследования Ф. Алипхановой, Б. Ананьева, Е. Богданова, А. Блаженко, Р. Горбатюка, О. Грибковой, А. Деркача, И. Зимней, И. Исаева, Е. Климова, Е. Коржуевой, Н. Кузьминой, Е. Шиянова и многих других. Эти исследования носят фундаментальный, экспериментальный и прикладной характер и рассматривают профессиональную культуру как научно-педагогическую категорию.

В своем научном труде А. Блаженко профессиональную культуру будущего специалиста раскрывает через профессиональную компетенцию, мотивационно-ценностное отношение к своей специальности, профессионально важные качества и профессиональную направленность, обеспечивающих творческий подход в решении профессиональных задач. Автор утверждает, что студенты в процессе обучения в вузе должны приобщаться к профессиональной культуре на осознанном уровне, чтобы в дальнейшем они могли ее совершенствовать для достижения более высоких результатов в профессиональной деятельности [11, с. 3].

В исследовании Ф. Алипхановой профессиональная культура представлена как высокий уровень развития фундаментальных знаний, обобщенных умений и способностей, личностных и профессионально значимых качеств личности, готовность ее к самосовершенствованию [12, с. 5].

В понятие «профессиональная культура» исследователем И. Исаевым заложен способ творческой самореализации личности преподавателя в разнообразных видах педагогической деятельности и общения, направленных на освоение, передачу и создание педагогических ценностей и технологий [13, с. 34].

В своем исследовании О. Грибкова отмечает, что профессиональная культура является интегративным (то есть не просто совокупным, а находящимся в состоянии всестороннего глубокого взаимодействия) качеством личности и не может быть ограничена только областью профессиональной компетенции, так как суть ее и содержание выходят за рамки этого понятия, определяемого исключительно на логическом, когнитивном уровне, и включают в себя также безграничную область интуитивного [14].

В свою очередь, Е. Коржуева определяет профессиональную культуру специалиста как качественную характеристику профессиональной деятельности. Она утверждает, что сущность этой характеристики заключается в мере владения субъектом деятельности современным со-

держанием и современными средствами решения профессиональных задач, продуктивными способами её осуществления [15].

Автор Р. Горбатюк определяет профессиональную культуру как творческое видение и переосмысление проблем, возникающих при отсутствии этой культуры. Также он отмечает, что профессиональная культура предполагает наличие современного мышления, как прежде умение правильно и глубоко мыслить, самостоятельно анализировать явления и процессы, видеть в них главное и особенное, отказаться от штампов и инерции мышления [16].

Как видим, содержательное наполнение понятия «профессиональная культура» варьируется, так как зависит от многих факторов: развития педагогики и смежных с ней наук, состояния культуры в обществе и т. д.

Профессиональная культура – это высокий уровень профессионализма, достигнутый через философское осмысление и саморефлексию профессии, это способ творческой самореализации специалиста, направленный на освоение, передачу и создание профессиональных ценностей и новых технологий [17].

Профессиональная культура является субкультурным образованием, на которое непосредственно влияет уровень общеобразовательной культуры общества, вместе с тем все более глубоким становится процесс глобализации, который требует учесть развитие современного мирового производства, новых норм и правил международного сотрудничества [18, с. 253]. Она не только оказывает значительное (если не решающее) действие в профессиональной деятельности людей, но и необыкновенно сильно влияет на все стороны жизни общества.

Итак, профессиональная культура может быть определена как тип жизнедеятельности, который присущ только человеку, и представляет собой поток идей, обеспечивающий непрерывный процесс исторической преемственности, профессионального развития личности, сохранения культурного наследия и постоянного продуцирования инновационных процессов, который определяющим образом влияет на устойчивость и, одновременно, изменчивость сферы профессиональной жизнедеятельности человека. Важно, что профессиональная культура приобретает в процессе целенаправленного обучения, предполагающего высокий уровень дисциплины и самоконтроля, ответственности и стремления к самосовершенствованию.

Рассматривая компонентную структуру профессиональной культуры, следует отметить, что она состоит из ряда компонентов. К примеру, И. Модель, рассматривая структуру профес-

сиональной культуры, выделяет в ней две стороны: праксеологическую и ментальную. Первая характеризует способ взаимодействия субъекта с орудиями и предметами труда, а также степень его готовности к конкретному виду деятельности. В её составе выделяются профессиональные знания, навыки и умения, в том числе профессиональное мышление. Вторая сторона выступает интегральной характеристикой сознания и самосознания субъекта профессиональной культуры, нравственно-мировоззренческих и эстетических предпосылок деятельности [19, с. 11]. Такой же позиции придерживается и М. Калашников [20, с. 10].

П. Амбарова в своей диссертации выделяет в профессиональной культуре три взаимосвязанных блока: когнитивно-познавательный, праксеологический и блок поведения. Когнитивно-познавательный блок создаётся как профессиональными знаниями, умениями, навыками, составляющими основу профессионализма, так и профессиональными ценностями, которые и создают смысловое ядро профессиональной субкультуры. Праксеологический блок – это профессиональные институты, в основе функционирования которых лежат нормы профессиональной деятельности, её обычаи, традиции, ритуалы. Эти три блока определяют «лицо» не только той или иной профессиональной культуры, но и субкультуры [21, с. 14].

Обобщая мнения различных авторов научных трудов, в структуру профессиональной культуры, на наш взгляд, могут быть включены следующие компоненты:

- гносеологический, основывающийся на системе общих и профессиональных знаний, культуре профессионального мышления;
- организационный, состоящий из практических профессиональных умений и навыков;
- коммуникативный, определяющий высокую коммуникативную культуру;
- информационный, предполагающий взаимодействие всех субъектов профессиональной системы на основе обмена информацией;
- нормативно-регулирующий, включающий нормы, образцы, программы поведения, направляющий и упорядочивающий деятельность, поведение и отношения субъектов профессиональной субкультуры;
- аксиологический, включающий общечеловеческие и профессиональные ценности, идеалы, традиции, обычаи, профессиональные качества;
- рефлексивный, способствующий проявлению культурологических основ;
- проективный, проектирующий профессиональную деятельность.

Выводы. Понятия «культура», «профессионализм», «профессиональная компетентность», «профессиональная культура» являются не столько профессионально поставленными задачами, сколько нравственной направленностью деятельности, слиянием профессионализма с общечеловеческими этическими требованиями и нормами. Профессиональная культура как выражение постоянства результатов в общем и целом ориентирована на совершенствование самого человека, на динамичное развитие общей культуры и, как результат, наращивание гармоничных отношений в обществе.

Перспективы дальнейших исследований предполагают поиск путей формирования профессиональной культуры будущих специалистов в процессе вузовской подготовки.

ЛИТЕРАТУРА

1. Игнатов В. Г. Профессиональная культура и профессионализм государственной службы: контекст истории и современность : учеб. пособ. / В. Г. Игнатов, В. К. Белолипецкий. – Ростов-на-Дону : МарТ, 2000. – 256 с.
2. Лалетин Д. А. Культурология : учеб. пособие / Д. А. Лалетин. – Воронеж : ВГПУ, 2008. – 264 с.
3. Современная украинская энциклопедия : в 16 т. – Харьков : Издательский дом «Рипол-Классик», 2004. – Т. 7. – 416 с.
4. Ивченко А. А. Толковый словарь украинского языка / А. А. Ивченко. – Харьков : Фолио, 2003. – 540 с.
5. Антонов В. Ю. Культурология / В. Ю. Антонов, С. П. Позднеева, Р. В. Маслов. – М. : Научная книга, 2001. – Ч. 1 : История культуры. – 322 с.
6. Вишнякова С. М. Профессиональное образование : Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика / С. М. Вишнякова. – М. : НМЦ СПО, 1999. – 538 с.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
8. Козыбай А. К. Формирование профессионализма инженера-педагога в системе университетской подготовки : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.08 / А. К. Козыбай. – Алматы, 2005. – 486 с.
9. Кербер В. Качества, необходимые специалистам в будущем / В. Кербер // Профессиональная культура и тенденции развития общества. – Архангельск, 2003. – С. 8.
10. Тархан Л. З. Дидактическая компетентность инженера-педагога: теоретические и методические аспекты : монография / Лена Запаевна Тархан. – Симферополь : КРП «Издательство «Крымучпедгиз», 2008. – 424 с.
11. Блаженко А. В. Формирование профессиональной культуры будущих педагогов-психологов : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / А. В. Блаженко. – Калининград, 2009. – 240 с.
12. Алипханова Ф. Н. Педагогические условия формирования профессиональной культуры студен-

- тов педагогического вуза : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Ф. Н. Алипханова. – Махачкала, 2006. – 163 с.
13. Исаев И. Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы : учеб. пособ. / И. Ф. Исаев ; Московск. пед. гос. ун-т ; Белгородский гос. пед. ин-т. – М. : Белгород, 1993. – 219 с.
 14. Грибкова О. В. Теория и практика формирования профессиональной культуры педагога-музыканта : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.02 / О. В. Грибкова. – М., 2010. – 368 с.
 15. Коржуева Е. В. Формирование профессиональной культуры будущего специалиста по работе с молодежью в процессе обучения в вузе : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Е. В. Коржуева. – Калуга, 2010. – 202 с.
 16. Горбатюк Р. М. Основные направления формирования профессиональной культуры будущих инженеров-педагогов в контексте Болонского процесса [Электронный ресурс] / Р. М. Горбатюк // Проблемы образования. – 2007. – С. 347. – Режим доступа : <http://uadocs.exdat.com/docs/index-199924.html>.
 17. Саксонова Л. П. Профессиональная культура будущего специалиста: истоки и тенденции развития / Л. П. Саксонова // Современные наукоемкие технологии. – 2005. – № 1. – С. 57–58.
 18. Дяченко Н. І. Особливості формування професійної культури студентів інженерних спеціальностей / Н. І. Дяченко, І. Я. Лізан // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2006. – № 13. – С. 253–257.
 19. Модель И. М. Профессиональная культура предпринимателя / И. М. Модель, Б. С. Модель // Социологические исследования. – 1997. – № 10. – С. 8–16.
 20. Калашников М. М. Формирование культуры делового общения государственных служащих в системе непрерывного образования : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / М. М. Калашников. – Брянск, 2009. – 260 с.
 21. Амбарова П. А. Профессиональная культура офицеров российской армии в условиях трансформации российского общества (социологический анализ) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. социол. наук : спец. 22.00.06 / П. А. Амбарова. – Екатеринбург, 2002. – 22 с.